# סימן נג - האכלת אוכל 'כשר פחות' למי שמקפיד ואין ידו משגת

## שאלה

אני מפעיל גמ"ח במקום מגורי. נותנים כסף לנזקקים, וגם מחלקים מצרכי מזון.
יש לנו משפחות נזקקות, שמקפידות על כשרות ברמה גבוהה. אבי המשפחה, שמולו אנו פועלים, מוכן לאכול רק אוכל בהכשר בד"צ העדה החרדית. לנו יש לפעמים אוכל בכשרות של בד"צ רובין. עבור אבי המשפחה, מדובר בכשרות ברמה פחותה יותר, ולכן הוא לא רוצה את המזון הזה. אבל יש לו ילדים רעבים בבית.
השאלה שלי היא, אם אני יכול לרמות אותו. לתת לו את האוכל, ולומר לו שזה כשרות בד"צ העדה החרדית, למרות שזה לא כך.

## תשובה

מן הדין, נראה שמותר לשקר לאדם עני כדי לגרום לו לקבל אוכל או צדקה למרות שהוא אינו רוצה בהם.
ולכן, כאשר העני מעוניין בהכשר ברמה גבוהה, וגבאי הצדקה מציע לו הכשר המקפיד על אותן חומרות, וההבדל בין שתי מערכות הכשרות הוא רק באיכות ההשגחה, נראה שגבאי הצדקה רשאי לשקר לעני ולתת לו את האוכל בלי לספר שמדובר בהשגחה אחרת, או אפילו לומר שמדובר בהשגחה שבה מעוניין העני.
עם זאת, מידת השקר היא מידה מגונה, ויש להתרחק ממנה. ובפרט מי שמנהל גמ"ח, חשוב שיקפיד על יושר ויושרה, ולכן צריך להימנע ככל האפשר משימוש בשקר.
עדיף לנסות דרכים אחרות, כגון לפנות לרבו של העני, ולשכנע דרכו את העני, שיקפיד על רשמת כשרות נמוכה יותר, כפי שהוא צריך, על פי דין.

## נימוקים

### א. השקעת כספי צדקה בחומרות של העני

הגמרא במסכת כתובות (סז:) מגדירה את כמות הצדקה שצריך לתת לעני, ולומדת זאת מן הפסוק (דברים טו, ח) " כִּי פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ... דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ":

> תנו רבנן: "אשר יחסר לו" - אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו.
>
> אמרו עליו על הלל הזקן, שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו שלשה מילין.
>
> תנו רבנן: מעשה באנשי גליל העליון, שלקחו לעני בן טובים אחד מציפורי ליטרא בשר בכל יום.

בהמשך הסוגיה מספרת הגמרא:

ההוא דאתא לקמיה דרבא, אמר לו במה אתה סועד? אמר לו בתרנגולת פטומה ויין ישן. אמר ליה ולא חיישת לדוחקא דציבורא? אמר ליה אטו מדידהו קאכילנא? מדרחמנא קאכילנא. דתנינא "עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו", בעתם לא נאמר אלא בעתו. מלמד, שכל אחד ואחד נותן הקדוש ברוך הוא פרנסתו בעתו. אדהכי אתאי אחתיה דרבא דלא חזיא ליה תליסרי שני, ואתיא ליה תרנגולת פטומה ויין ישן, אמר: מאי דקמא? אמר ליה: נענתי לך, קום אכול.

הרי שגם כשהעני 'מתפנק' במאכלים חשובים במיוחד, הוא זכאי לכך במסגרת 'די מחסורו'. ומסתבר, שאם העני רגיל להקפיד על כשרות מהודרת, גם זה בכלל 'די מחסורו'.

עם זאת, מצד העני, הדין הנכון הוא שהוא צריך להשתדל לצמצם בהוצאותיו, ולהתאמץ שלא ליטול צדקה. כך כותב השולחן ערוך (יו"ד רנה, א):

לעולם ירחיק אדם עצמו מהצדקה ויגלגל עצמו בצער, שלא יצטרך לבריות. וכן צוו חכמים: עשה שבתך חול, ואל תצטרך לבריות.

לא מצאתי, לעת עתה, מקור מפורש לכך, אבל נראה פשוט שאדם צריך לאכול אוכל בכשרות מהודרת פחות, ולא ליטול מן הצדקה[1]. אמנם, כל זה מצד העני, ולא מצד העשיר או גבאי הצדקה, שהם, כאמור, צריכים לפרנסו 'די מחסורו' גם כשמחסורו הוא מחסור רוחני, אם ידם משגת ויש מספיק בקופת הצדקה. אבל כיוון שקופת הצדקה בדרך כלל אינה משגת עבור כל העניים, יש דיני קדימה, וגם לא נותנים כל מחסורו לכל עני.

כך שבוודאי שגבאי הצדקה יכול לומר שאינו קונה את הכשרות המהודרת יותר, והעני יבחר, אם רוצה בכשרות המהודרת פחות, לדעתו, או לא.

## ב. האכלת מי שמהדר בכשרות על ידי מי שאינו מהדר

הגמרא במסכת נדרים (פא:) אומרת "שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו". מקור הדברים בתוספתא במסכת דמאי (פרק ב הלכה כד):

כיוצא בו, לא יושיט ישראל אבר מן החי לבני נח ולא כוס יין לנזיר, שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו.

מתוך התוספתא מתבאר, שהסיבה שאסור לאדם להאכיל את חברו דבר איסור היא איסור לפני עיוור.

---

[1] אמנם, אדם אינו צריך לעבור על איסור, ואפילו לא על איסור דרבנן, כדי להימנע מליטול מן הצדקה (ראו באורח צדקה כ, ב). אבל כשמדובר באוכל בכשרות מהודרת פחות, אין מדובר על איסור דרבנן ח"ו, אלא רק על כשרות מהודרת פחות. אם יש עני שעל פי הוראות רבותיו, הכשרות המהודרת פחות היא איסור ממש, מסתבר שאין הוא צריך לאכול מהכשרות המהודרת פחות כדי שלא ליטול מן הצדקה.

ופשוט שעל פי ההלכה, אדם שאין ידו משגת, רשאי להוריד את ה'רף הכשרותי' שלו, כדי לאכול. וראיה לדבר, שמצינו שמקילים בספקות בהלכה במקום הפסד או הפסד מרובה. הרי שכשיש לאדם הפסד, הוא רשאי, במצבים מסויימים, לאכול אוכל שלכתחילה יש להחמיר ולא לאכלו.

הפוסקים דנים, האם מותר לאדם שמיקל במחלוקת מסויימת, להאכיל אדם אחר שמחמיר באותה המחלוקת, ונתמצת את הדברים הנוגעים לענייננו.

המהרלב"ח (שו"ת, סימן קכא) מביא את דברי הרא"ה, שאסור לאדם שמיקל במחלוקת מסויימת להאכיל את חברו המחמיר באותה המחלוקת באיסור. כלומר, אם המחמיר אינו יודע שמדובר בחתיכה שלדעתו אסור לאכול אותה, אסור לתת לו את אותה החתיכה משום לפני עיוור, למרות שלדעת המיקל אין בכך איסור[2].

רעיון דומה כותב גם המרדכי (הגהות מרדכי יבמות סימן צו) ושו"ת בנימין זאב (סימן שיב) וכך עולה גם מדברי הרמ"א (יו"ד קיט, ז) שכתב:

> מי שנוהג באיזה דבר איסור מכח שסובר שדינא הוא הכי, או מכח חומרא שהחמיר על עצמו, מותר לאכול עם אחרים שנוהגין בו היתר, דודאי לא יאכילוהו דבר שהוא נוהג בו איסור.

כאשר לא מדובר בדבר האסור מן הדין, אלא גם המחמיר יודע שאוסר אותו רק מתורת מנהג, הדין דומה, אבל בהבדל מסויים: פעמים רבות, המחמיר אוסר רק את הדבר בעצמו, ולא את הטעם היוצא ממנו. כך למשל כתב רבנו ירוחם (נתיב טו אות ו) בשם הראב"ד:

> העיד לנו חכם אחד מעיר נרבונא כי ראב"ד היה מתארח עם אוכלי הדבק. וקושרים לו חתיכת בשר לפיו בחוט אחד לסימן והיתה מתבשלת בקדרה עם הדבק והיה אוכל אותו בשר עם התבשיל.
>
> ועתה בדור הזה באו חכמים אחרים מעיירות אחרות שלא נהגו מימיהם להכשיר ומנעום מלאכל. ושוטים העידו באבותיהם שאכלו כל ימיהם טרפות וכדי בזיון וקצף. מכל מקום, מנהג העיר נרבונה שאין נמנעים מלאכל בבית אוכלי הדבק אפילו לסעודת הרשות.

הדיון כאן הוא לגבי שאלה של איסור טרפה בסוג של סירכה דבוקה. הראב"ד היה מחמיר בזה, ובכל זאת, לא נמנע מלאכול אצל המקילים. הוא לא היה אוכל את החתיכה עצמה שלדעתו היא אסורה, אבל הוא היה אוכל חתיכות בשר אחרות שסומנו עבורו, שנתבשלו עם אותן חתיכות שאסורות לדעתו.

---

[2] אמנם, יש לציין שהפרי חדש (או"ח תצו, סעיף כג) אומר שכאשר המתיר מתיר מן הדין, והאוסר סבור שהדין לאסור, הרי שלדעת המתיר אין האוסר עובר על שום איסור כשאוכל, ולדעתו של הפר"ח אין בזה איסור של לפני עיוור.

ובכל זאת, גם הפר"ח מסיים:

> הכלל העולה ממה שכתבתי, דשני תלמידי חכמים שאחד אוסר ואחד מתיר אף על פי שכשהמתיר מאכיל לו דבר האסור לו אינו עובר משום לפני עור לא תתן מכשול וכמו שהוכחתי בין באיסור ניכר בין באיסור שאינו ניכר מכל מקום באיסור שאינו ניכר אין ראוי לו למתיר להעבירו על דעתו... **אלא שמכוער הדבר**.

ועוד, שדעת הפרי חדש נראית דעה יחידית, ואינו רוב הפוסקים. ראו גם בספר לפני עור (סימן יא, עמ' ס – סא).

כדי להסביר את דעתו, כתב המהרלב״ח, שהראב״ד אמנם החמיר באותו ספק, אבל רק לגבי האיסור בעצמו, ולא לגבי הטעם הבלוע בכלים ממנו. וכעין מה שמצינו שכשגזרו על הדמאי לא גזרו על תערובתו, וכן מצינו ביחס לדיני נדרים, שהנודר מן הבשר שמותר ברוטב ובקיפה (נדרים נא: – נב.; שו״ע יו״ד רטז, ט).

## ג. מה נחשב הידור לעניין איסור לפני עיוור

האם הדין הזה רלוונטי גם לנדון דידן?

מה יהיה הדין אם ראובן לוקח על עצמו חומרא, לאכול רק משוחט פלוני, כי רק עליו הוא סומך שישחט כדין. וכעת שמעון שחט בהמה בעצמו, ויודע בה שהיא כשרה לחלוטין. האם לשמעון מותר להאכיל את ראובן את אותה הבהמה?

אם ראובן היה אומר להדיא שאוסר על עצמו כל בהמות שלא נשחטו על ידי השוחט האמור בנדר, הרי זה כמו כל נדר אחר שהיה אסור בו, וממילא פשוט שלשמעון היה אסור להאכיל אותו.

אבל אם ראובן רק נוהג להחמיר משום שהוא סובר שרק אותו שוחט פלוני שוחט בכשרות, מסתבר שלא אסר את שאר הבהמות בעולם בנדר, אלא הוא פשוט מניח שרק מסתבר מאוד לומר שכאשר שמעון יודע שהבהמה הזו כשרה למהדרין, מסתבר לי שאם ראובן יאכל אותה הוא לא יעבור על שום איסור, וממילא, אין בזה לפני עיוור.

על כן, אם מדובר שההבדל בין הבד״צים הוא במחלוקות הלכתיות, כגון שבד״צ אחד מחמיר באבקת חלב נכרי והשני מיקל, אפשר לומר שאם העני מחמיר לאכול רק מהבד״צ המחמיר, אסור לתת לו מהבד״צ המיקל. אבל אם ההבדל בין הבד״צים הוא רק בשאלה כמה אפשר לסמוך על המשגיחים שלהם, לענ״ד קשה לומר שיש ודאות, שאם העני אוכל מהבד״צ השני, הוא אוכל איסור, ולכן אין בזה משום לפני עיוור.

## ד. לפני עיוור כשהמכשיל מתכוון לעשות מצווה

צד נוסף שיש לומר בנדון דידן, שאין איסור לפני עיוור בנתינת האוכל בכשרות מהודרת פחות, קשור בכך שהנותן אינו עושה זאת על מנת להכשיל, אלא לצורך מצווה. נזכיר בתמצית את הדין ממקורו:

בגמרא בחולין (קז:) מובאת ברייתא:

> תנו רבנן: ... השמש שלא נטל ידיו - אסור ליתן פרוסה לתוך פיו.

הובאה בטור (או״ח קסט) ובשו״ע (שם סעיף א).

וכתב על כך רבנו יונה (ברכות מב. מדפי הרי״ף ד״ה לא יתן):

> לא יתן אדם פרוסה לשמש אלא אם כן יודע בו שנטל ידיו. יש למדין מכאן שאין ראוי לתת לאכול אלא למי שיודע בו שיברך ונראה שכיון שמתכוין לעשות מצוה שנותן בתורת צדקה מותר.

הבית יוסף (שם) חולק על רבנו יונה, וכתב: "ואין דבריו נראים דהא ליתן לשמש נמי מצוה הוא, ואפילו הכי לא יתן לו אלא אם כן יודע שנטל ידיו", ובשו"ע (שם סעיף ב) לא חילק בכך. אבל הרמ"א (שם) כותב: "ויש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה".

האחרונים נחלקו בהבנת דברי רבנו יונה, ובביאור המחלוקת בינו ובין הבית יוסף. במשנ"ב (שם סקי"א) כתב:

> בתורת צדקה - דלא מפקעינן מצות צדקה בשביל חשש שמא לא יברך. ואף על גב דגבי שמש בסעיף הקודם חיישינן, התם הנתינה לאו בתורת צדקה הוא שנותן לו בעבור ששמשו.
>
> אך אם יודע בודאי שלא יברך אסור ליתן לו אף בתורת צדקה. ודוקא אם מתוך רשעתו, אבל אם מתוך אונסו שאינו יכול לברך לא נפקע מצות צדקה בשביל זה.

בנדון דידן, העני בכלל אינו מתכוון לעבור על איסור, ואם כן, יש לומר שכיוון שהגבאי נותן לו בתורת צדקה, והעני לא מתכוון לעבור על איסור, ובוודאי קל ממי שאינו מברך מחמת רשעו, יש לומר שאין איסור על הגבאי.

נמצא, שמצד איסור לפני עיוור שבדבר, כל עוד גבאי הצדקה חושב שהוא נותן אוכל שכשר מצד עצמו גם לדעת המקבל, אלא שהמקבל מחמיר רק לקחת מבד"צ מסויים, והגבאי נותן לו מבד"צ אחר, שמקפיד על אותם הידורים הלכתיים, אלא שסידורי ההשגחה שלו שונים, מסתבר מאוד שאין בזה איסור כלל.

## ה. האיסור לשקר

שאלה נוספת שיש לדון בה, היא האם יש מותר לגבאי לשקר כדי שהעני יטול את האוכל. השאלה היא, אם אין בזה משום גנבת דעת.

בגמרא בחולין (צד.) אומרת הברייתא:

> תנו רבנן: לא ימכור אדם לחבירו סנדל של מתה בכלל של חיה שחוטה, מפני שני דברים: אחד, מפני שמתעהו, ואחד, מפני הסכנה.

רש"י מסביר, שהסנדל של השחוטה טוב יותר מזה של המתה, ולכן אסור לרמות במכירה, ולמכור את הסנדל בתורת מה שאינו.

בתוספות (שם: ד"ה אמר אביי) נחלקו ראשונים אם גם במתנה אסור לתת סנדל של מתה בתורת שחוטה. לדעת רבנו תם, האיסור קיים גם במתנה, שהרי גונב דעתו של הגוי. ואילו דעה אחרת בתוספות היא, שבמתנה אין גניבת דעת במקרה כזה. הפרישה (יו"ד קיז, סק"ד) מסביר את הדעה הזו:

> משום דבמתנה דלא יהיב דמי, אינו מחזיק לו טובה יותר בשביל החשיבות העודפת בכשרה מבטרפה כי אם בשביל המתנה עצמה מחזיק לו טובה מה שאין כן במכירה שמעלה לו בדמים בשביל חשיבותה שהיא של כשרה.

כלומר, אדם שמקבל מתנה, מכיר טובה על עצם המתנה, ואין זה משנה אם מדובר במתנה מסוג כזה או אחר, ולכן אין גניבת דעת בכך שנותן משהו אחד בחזקת שהוא משהו אחר. הש"ך (שם סקי"ג) כותב שהעיקר כדעה זו, ושכך פסק המחבר יו"ד סא, יא).

אם כן, אולי נאמר שגם בצדקה אין איסור גנבת דעת, שהרי צדקה היא כמתנה.

עוד יש להוכיח שאין איסור גנבת דעת בנדון דידן, ממה ממה שמצינו בעני שאינו רוצה להתפרנס מהצדקה, אבל צריך צדקה, שמערימין עליו ונותנים לו לשום הלואה ואחר כך מוחלים לו, והופכים את ההלוואה למתנה (כתובות סז: רמב"ם מתנות עניים ז, ט ושו"ע יו"ד רנג, ט). ולמה לא נאמר שכשנותן לו לשם צדקה, ואומר שזה לשם הלוואה ומתכוון מיד למחול, הרי הוא גונב דעתו?

הרב יוסף פליישמן (עלון המשפט 45, תשע"ב, 1 – 8, הע' 7) כתב לחזק את הראיה הזו מהמשך הסוגיה בכתובות שם:

> רבי שמעון אומר... אין לו ואינו רוצה להתפרנס - אומרים לו הבא משכון וטול, כדי שתזוח דעתו עליו.

ופירש רש"י:

> שתזוח דעתו עליו - יגבה לבו לומר דעתם לחזור ולגבות הימני הואיל ותבעוני משכון אין זו אלא הלואה ויטול בלא בושת שיאמר אין לי משכון והם יאמרו טול בלא משכון.

הרי שמראים לו פנים שמדובר בהלוואה, ואין זו אלא מתנה גמורה, בתורת צדקה.

הדעת נותנת, שגבאי הצדקה אינו מכשיל באיסור את העני, והוא משקר לו בלי לפגוע בעני, ולמטרה טובה, אין בזה איסור שקר[3].

## ו. העניין שבהימנעות מן השקר

למרות שנראה שאין איסור שקר מן הדין, יש לדעת, שאין הדבר ראוי, כפי שכתבתי גם לעיל בסימן נא. הגמרא ביבמות (סג.) אומרת:

> רב הוה קא מצערא ליה דביתהו. כי אמר לה עבידי לי טלופחי, עבדא ליה חימצי. חימצי, עבדא ליה טלופחי. כי גדל חייא בריה, אפיך לה. אמר ליה איעליא לך אמך? אמר ליה: אנא הוא דקא אפיכנא לה. אמר ליה, היינו דקא אמרי אינשי דנפיק מינך טעמא מלפך. את לא תעביד הכי, שנאמר: למדו לשונם דבר שקר העוה וגו'.

כלומר, גם כשיש היתרים, צריך להשתדל מאוד לצמצם אותם ולהשתמש בהם במשורה, כי שקרים גורמים להשחתת הנפש.

בנדון דידן, יש להוסיף שיקול נוסף: אחת הדרישות מגבאי צדקה היא מידת היושר. בין השאר, כדי שיהיה ברור שאינו לוקח שום דבר לכיסו, שיהיה ברור שמחלק את הכסף בצדק,

---

[3] עיין לעיל בסימן נא, שהבאנו דוגמאות לכך שמותר לשקר כשמדובר לצורך חיובי.

ולא למקורבים, ובכלל, שאפשר לסמוך עליו. גם העבודה מול העניים עצמם דורשת תהליך של אמון. לשבור את האמון הזה על ידי רמאות, לא יהיה רעיון טוב במיוחד.